

— Eales välismaa vastu
Keegi kenam pole, kui sina!
Klopstock, Ood Saksamaale.

Võõraste rahvaste laulude juurde jõudmine

Veel laule? Ja ei muud kui laule? Ja koguni metsikute või poolmetsikute rahvaste laule? — — Kuulatagu, enne kui põhjama hakatakse!

See, et meile on teada rohkem rahvaid kui vanaaja rahvastele, on meie ajajärgu eelis. Ja kuidas nendega tutvumine ka käis, mida nad seejuures veel kaotasid või mida meie kaotasime, sellest tärkav teadmine on igatahes hea: *inimkonna kaart on tohutult laienenud*. Milline oli kreeklaste ja roomlaste maateadus? Ja milline on see nüüd?

Aga kuidas neid rahvaid, meie inimkonna vendi, siis *tunda*? Kas pelgalt *väliselt*, karikatuursete vaselõigete ja teadete kaudu, mis nende vaselõigetega sarnanevad, või *sisemiselt*, inimestena, kellel on keel, hing, tundmused? Meie vendadena! — Ei hakka ju ükski inimene filosoofilisel sajandil, kus ei tunnustata, armastata ega harita midagi rohkem kui inimlikkust, salgama nendesinaste teadmiste *hädatarvilikkust* ja *eelist*. Ja vaadake, mu kaasvennad-inimesed, siis olemegi seal, kus olla tahtsime! Siis pole vaja tegelda ainult metslaste või poolmetslaste nina, kehakuju ja välise eluolu ebaoluliste külgedega! Pole vaja kõneleda ainult sellest, mida nende maalt saada võib, ja kuidas neid veel paremini annaks ikestada, ära kasutada, piinata, tarvitada ja ära rikkuda. Mitte kõnelda ainult sellest, mis nad ei ole — inimesed nagu meie!, haritud rahvused!! ja kristlased! — Vaid sellest, *mis nad on*? Anda meile tõetruu ettekujutus nende mõtteviisist, tundmustest, hinge kujust, keelest, mitte võõra lori vahendusel, nagu seda on täis kõigi nende kiirkorras läbi nende maade kihutavate eurooplaste-narride peakesed — vaid läbi nende endi tõetruude *mälestiste* ja *näidete*. — Me räägime nende *lauludest*!

Kõik harimata [tsiviliseerimata] rahvused on *laulvad*; ja olgu nende laul milline tahes, see *on olemas*, ja enamjaolt on see kogu nende *teaduse*, *religiooni*, hinge *liikumise*, muinasmaailma *mälestusväärsuste*, nende elu *rõõmude* ja *murede* koondumispaigaks. Loodus on andnud neile lohutuse, mida inimeste kunstiharrastused küll vaevalt suudaksid asendada, *vabadusearmastuse*, *armastuse jõudeoleku* või *peapöörituse* vastu; ja selle, kuhu kõik teatud mõttes kokku voolab — *laulu*. Loodus tegi inimese *vabaks*, *lõbusaks*, laulvaks; kunst ja tsunft piiravad teda, teevad umbusklikuks, *tummaks*.

Neis vähestes heades reisikirjades, mis meil on, kipuvad inimeseotsija jaoks huvitavaimad peatükid olema need, mis käsitlevad "rahvuse mõttelaadi ja kombeid, kirgi ja rõõme, teadust ja keelt!", puudutades seejuures enamasti *laule*, ja ainult *laule*. Raamatuid, kunste, linnu, tehtud seltskondlikku mõttelaadi neil veel pole; ja seal, kus nende loomulik mõttelaad end ilmutab, sai selleks olla ainult see, mis Jumal on neile andnud: *keel*, *heli*, *liikumine*, *kirjeldus*, *proportsioon*, *tants*, ja see, mis kõige ainsana kokku sidus — *laul*. Üks *sõjakas* rahvus laulab oma esivanemate tegudest, ja ergutab ennast tegudele, teine, *õrnameelne* rahvus laulab *armastuslaule* täis loodust ja lihtsust; kolmas, teravmeelne, vaimukas rahvas esitab mõistatusi, lahendab mõistatusi, loob tähendamissõnu ja sõnamänge; mõni *lennuka*, sooja fantaasiaga rahvas, kirjeldab,

liialdab, elab ja paneb elama luuletuses; ja lõpuks mõni rahvas, silmitsi looduse *metsikute, kohutavate objektidega*, loob jumalaid! Jubedaid jumalaid! Hiigeljumalaid! Ja laseb neil, vabaduse ja ülikkonna kujunedes, *tegutseda*. — Kõik see on siin-seal, rohkem-vähem kokku sulanud, lahustunud ja lahjenenud — milline tõetruum pilt kirest, hingest, keelest ja mõttelaadist, võrreldes selle igava, vildaka, euroopalikuks tembeldatud kirjeldusega, iseloomutu vanaeidejutuga ning takkaotsa — parim tuleb ikka viimasena! — kõigist neist *keeltest, kommetest ja mõttelaadidest*, kus pole ühtegi neist mõistetest, kus ei saada neist aru ega osata neid tõlgendada, siiski nii *oivaliselt vastu võetud meieisapalvega!*¹ Võtke ometi selle harda mehe preestripärikuks ja mõõtke sellega päid kõigil tiigreil, lõvidel ja elevantidel ning laske nad hardas poosis vaske lõigata — oivaline terve maailma looduslugu! Võrreldamatult teistsugune oleks lugu siis, kui ajaloos toimitaks kord niisamuti kui *loodusloos!* Kirjeldada ühte rahvast ei tähenda tegelikult midagi muud kui näidata selle rahva kombeid ja mõttelaadi, kui võimalik, *nende endi läbi*. Kuna aga kõike näidata või üles joonistada ei saa, siis tuleks ära märkida just seda, mis — pole mitte lärmakaim ja silmatorkavam, vaid *istub kõige sügavamal*, kätkekes endas otsekui rahva sünniloo lõimi ja *iseloomustades* teda kõige intiimsemalt. Kellel on oskust sinna *sisse pääseda*, kõige sügavamale *tungida*, kõige kergemini *joonistada*, ennast ja teisi sellega *tuttavaks* teha, see on *rahvatundja ja -joonistaja*, teised on aga ainult *värvihõõrujad ja plätserdajad!*

Kui ruttu selliseid üllaid inimesi kõikjal leiduma ja ühtlaselt kõigisse maailma maadesse jagunema saab, pole siinkohal võimalik ette öelda. Üks väga hea uuema aja *reisientusiast* on välja mõelnud rändakadeemia — *academie ambulante'i*, mis, — ka ainult ajusünnitisenagi vaevu koos püsib ja päriskujul veel vähem proovile vastu peaks. Rahvaste tõelised tundjad ei pea tegelikult *ringi rändama* ja *akadeemiatele* kirjutama, vaid peaksid sündima tahes-tahtmata ka asjaolude nii *haruldasest kokkusattumisest*, nagu on ju — igas valdkonnas kõigi tõeliselt teenekate meestega, kes edendavad ainult *ühte asja*. Arvan, et esmalt tuleks maailma plaani silmas pidades tegelda väikeste rahvastega, kes meiega koos ja meie valitsuse all elavad.

Läänemere kallastel leidub rahvaid, kelle *ajalugu* on kindlasti rohkem läbi valgustatud kui nende *loomulugu* — tõeline teadmine nende keelest ja mõttelaadist. *Vendid, slaavlased, vanapreislased, leedulased, lätlased, eestlased* kuni ringiga tagasi *friisideni* — kõrvutatagu neid rahvastega, keda rohkem tunneme, eriti *islandlastega*; kes võrdleks *nende mõttelaadi ja keele näiteid*, kui neid leiduks?

Ja ometi elab kõikjal vaimulikke, kelle kutsumuseks on nende *keele, kommete, mõttelaadi, vanade eelarvamuste ja tavade uurimine!* Kellest paljud on neid kindlasti ka *uurinud*; kes sellest ka nii mõndagi kolmandas isikus *kõnelevad*: "Neil on laulud! Neil on nii isevärki arusaamad jne", kus mõned on *grammatika* ja *väikeste näidetega*² ka suure alguse ära teinud. Kui selle raamatu vilets, kehv katsetus ometi rohkemale tööle ärataks, et meile antaks nende rahvaste loomusest *terviklik, tõepärane lugu* omaette mälestiste näol ja seejuures mõningase täielikkusega! Et kogutaks *rahvalaule, mütooloogiat, muinasjutte, eelarvamusi, mis on nende iseloomule tugevat mõju*

1 Viide John Chamberlayne teosele "The Lord's Prayer in 100 Languages (s. a. et l.)

2 Herder viitab siin Philipp Ruhigi (1675–1749) leedu keele alastele Königsbergis ilmunud teostele "Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften" (1745), "Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon" (1747). Ida-Preisimaalt pärit Ruhig oli luteri vaimulik, kes tegutses Preisimaale kuuluvas Leedu osas ehk nn Väike-Leedus ehk Meemelimaal, kust pärineb tänane leedu kirjakeel. Ruhig näitas oma teostes leedu keele võrdvärsust suurte Euroopa keeltega. Ruhigit tsiteeris esimeste hulgas Lessing.

avalданud. Et ei kõneldaks ise, vaid *lastaks kõnelda*; ei küsitaks kogu aeg, milleks miski hea on, vaid seda, hästi või mitte hästi, *demonstreeritaks*; et midagi ei *ilustataks*. Et ei mahendataks ega moonutataks seda religiooni või klassikalise maitse kattevarjus; vaid antaks see edasi nii, *nagu see on*. Aga tõetruult, innukalt ja armastusega. — Kui siinne väike katsetus selleks võimalust annaks, ka koos oma vigadega tõuseks sellest kasu! Vead parandatakse ja ületatakse, nii nagu viljasaak seemnevilja ületab. — *Elav, tegelik keeleõpetus* kõige harivamast, kõige meeldivamast küljest! *Uus õppematerjal* keeletundjatele, ajalookirjutajatele, filantroopidele ja filosoofidele! — Ja nendele, kes asjale lähedal — kui *lihtne*, kui *meeldiv*! Võib-olla ainult üks väike *ülestähendus*, või siis ainult selle *teatamise* vaev, mida ollakse juba ammu üles tähendanud, — kas tohiksin soovida? Kas tohiksin loota? —

Jätkan mõningate näidetega, mis heidavad asjale vähemalt rohkem valgust ja jätkavad varasemat.

Ühelt väikeselt maaribalt, mida valgustatuks nimetame, on saadud maitse *näiteid*, *eeskujusid*, *meistriteoseid*, *reegleid* pea kõigis kirjanduse, luulekunsti ja inimese harimise valdkondades, ning mida *kõike muud kõrvale jättes* järgitakse. Väga hea! Sest nende maaribade areng oli peen ja asupaik väga soodne! Aga ka mitte väga hea, kui neid *rumalalt* järgitakse, kui peetakse autoriteeti reegliks, koorukest ivaks ja kõige võõramat kokkulepet järgijaskonna esmaseks tarviduseks! Mitte väga hea, kui suure armsa õnnetu kunsti ja matkimise juures terve loodus ära unustatakse, kust ju ometi ka seesama kunst, seesama eeskuju tuli, lastakse seejuures niisiis meeletult eeskujude eneste õige kuju ja jõud, muutudes tihti pelgaks koormaloomaks, kes kannab *Maarja pühakuju* või *koraani*! Ei ole lõpuks hea siis, kui seejuures kõik *rahvuslik*, millest *meie* jõud ja loomus ometi koosneb, nii täielikult ähmaseks aetakse ja kinni topitakse, et igauks häbeneb olla see, mis ta on: ja selleks, mis ta ei ole, ometigi saada ei suuda! — Mulle tundub, et nii mõnegi asja vastu saame sel metsikul teel, kus oleme, tõhusat rohtu ja vasturohtu leidma.

Kreeklast ei olnud nimelt ise midagi muud, kui *poolmetslased*, kuna kasvasid oma kauneimate õite ja taimede seemneid. Kes on *Homerost* tervete silmadega lugenud, leiab sealt kaugelt vähem kunsti, kui temasse kõik tema rapsoodid, kommenteerijad ja tõlkijad on pannud: õilsat, õitsvat loodust — nii nagu *Ossian* veel äsja suure eeskujuna ja *Wood*³ kunstipäratsemiste väljarookimisel valjuhäälselt jutlustasid. Kas usute, et *Orpheus*⁴, see inimkonna ees igavesi teeneid omav suur Orpheus, luuletaja, kelle viletsates riisemetes kogu looduse hing elab, et tema oli algselt midagi muud kui õilsaim *šamaan*, keda *Traakia*, mis toona oli ka *Põhja-Tartaaria*, näha võis? Ja nii edasi. Kas tahate kreeka *Tyrtaiost*⁵ tundma õppida? Siis vaadake

³Briti kirja-, reisi- ja riigimees ning õpetlane Robert Wood (1717–1771) oli oma väikeses tiraažis avaldatud teosega "An essay on the original genius of Homer" (1769) üks esimesi tõsiseltvõetavaid Homerose uurijaid, tuues välja, et Homerose teosed valmisid esmalt suulisel kujul ning pandi alles hiljem kirja. Teost arvustas Saksamaal väljaandes Göttingische Gelehrte Anzeigen (1772) Herderi sõber ja filoloog, Göttingeni Kuningliku Teaduste Ühingu sekretär Christian Gottlob Heyne (1729–1812) ning see sai tuntuks Christian Friedrich Michaelise tõlkes — "Versuch über das Originalgenie des Homers" (1773).

⁴Vanakreeka müütide kuulus laulik. Legendi kohaselt oli Orpheus Makedoonia kuningas või Traakia kuninga poeg. Orpheuse järgi sai nime 6. saj eKr Traakias tekkinud müstiline usuvool *orfism*, mis põhines Dionysose kultusel.

⁵Vanakreeka elegeiline luuletaja Spartast (7. saj eKr), oli elukutseline sõjamees, kes laulis sõjast, kangelasgudest, patriotismist jne ning pidas kõrgeimaks ideaaliks isamaa eest suremist.

põhjaameeriklaste *sõjapidustusi* ja *sõjalaule* ja *laulvat pealikku*! Tahate näha *vanakreeka komöödiat* selle algupäras? See on veel olemas täiesti sellisena, nagu *Horatius*⁶ kirjeldab — täis kihku ja tantsu nendesamade metslaste saatürimängudes ja maskeraadides! Kas tahate koori pikalt kõlavat *hallelu'd*⁷ kuulda: *gröönimaalased* ja *ameeriklased* lasevad sel kõlada niisama pikalt, — ja sarnaseid asju leidub veel lugemata hulgal!

Ükskõik kui sügava aukartuse need tõesti võrreldamatud kreeklased on ära teeninud, ka ma ise ei vääri enam isegi seda *aukartuse tundmist* juhul, kui ma jätan nende vaatamise tervete silmadega ega pea neid inimesteks, kes nad olid, vaid seinale maalitud reegliteks, maailma ja järeltuleva maailma ideaalseteks eeskujulõustadeks! Kreeklane, kes mind mu oma maal, minu olukorras ja eluviisis nõnda jäljendamas näeks, oleks ise esimene, kes mulle näkku karjuks:

- *Ta halvatud on kreeka saua man ja hiilib ümber rooma kepi, ent ometi — [kõik karjuvad, ta epohhi loob, ei vähemaga lepi]*⁸

Mis aga siin aitaks või seda vääraks? Arvan, et ei midagi muud kui eeskujud, mida annavad *teised rahvad*! *Vabad rahvad*, kes kreeklastest ja roomlastest mitte midagi ei teadnud! *Metslased*! — Kui nemadki oskasid *leiutada* nagu kreeklased, ja *tundmusi väljendada* nagu kreeklased, ja *kirjeldada* ja *laulda* nagu kreeklased (ainult mõistagi mitte kreeka mütoloogiat ja kreeka keeles!), siis miks mitte ka *meie*? Miks mitte?, hüüab siinkohal üks õige saksa mees:

- Võiks matkida laululugu,
Mis laulis kord kreeklaste sugu?
Sest kokku on see kena kõik
Ja mulle see meeldida võib.
Kuid matkida siiski ei mitte! —
Sest vaadake kreeklaste titte,
Ninu neilgi vaid üks kesk kaht silma,
Kui tulid nad kord siia ilma.
Ja nende kultuur nõnda vähe,
Mul sestap korda küll läheb.
Nii jäägu must küsimus vana,
Kumb oli siis, muna või kana?
Kaen hoopis ma looduse pääle!
Kust leian siis kareda hääle,
Mis laulust peenest täpsemalt tabab,
Mida igamees laulma on vaba,
Nagu tõendust sest nõbu mul annab,

⁶Horatius, "Ars poetica" [Luulekunstist], värsid 275–284.

⁷Ilmselt on siin silmas peetud kreeka itkuvormelit, mille kirjalpilt ἑλελεῦ meenutab Vanast Testamendist pärit vormelit "Halleluja" — 'Jumala kiituseks'.

⁸Viiide Friedrich Gottlob Klopstocki (1724–1803) epigrammile "Die Chonologen — er lahm am Griechenstab' und schleicht am Römerstocke; und dennoch schreyen sie, er macht Epoke! — Fr. G. Klopstock: "Die deutsche Gelehrtenrepublik, ihre Einrichtung, ihre Gesetze, Geschichte des letzten Landtags". – Sämtliche Werke. Bd. 12. Leipzig, 1823, lk 186.

Ja ma usun, et nii hüüavad kõik vabad ja metsikud rahvused eranditult kõik!

Emand *Sappho* laulis kaunilt! Jah, tõsi, ta laulis kaunilt, ja kes seda ei kuule, sellele võiks kahju tegemata kasvada kohta, millega ta kuuleb, midagi suuremat.¹⁰ Aga hakata nüüd emand Sapphot matkima? Uskuda, et ta on pärandanud armastusele oma armastuslauludega igavese kuju ja valandivormi? *Kruvida* mind täiesti ilma loodusest armastuse afektisse, et võiksin laulda ainult nii, nagu kadunud emand Sappho kunagi laulis! — Nii kaunis luule on asja aluseks — ja missuguste keerutuste, pöörete, oodi nõtkete korratuse, keeruvärsside, mütoloogia, silbimõõduga — oh teid, kreeklaste ja roomlaste austajad, pugege *Sapphole* seeliku alla ja *Horatiusele* pükstesse, vaat siis olete mehed!

Armas Sappho laulis kord nii:

Ah, armas ema, ei saa, ei saa
Ma oma kangast kootud!
Mind kena noormees piinab
Kuri armastus mind piinab! —

Ja teine kord laulis ta, oma armsamat oodates:

Juba on kuu kadunud
Tähtede taha!
Kesköö on möödas! Ah! Ja mina vaene
Magan veel üksinda!

Ja teisel korral:

Ah! Liigestest lahti kuri armastus piinab mind
Õrnkibedalt laulab lind, keda ükski
Vibunool eemal ei hoia: sina olid mul kord
Habras, armsaim Attis! Andromedale
On su süda suunatud.

Ja teisel korral:

Õnnis nooruk! Oled nüüd
Pulmi pidanud! Hoiad nüüd
Oma tüdrukut käte vahel!

Ja veel teisal:

Ma magasin! Seal nägin und

9Saksa luuletaja ja ajakirjaniku Matthias Claudiuse (1740–1815) luuletus "Ich wüßte nicht warum" ("Wandersbecker Bote", 1771, nr 187). Claudiuse stiilile oli omane rahvalaululisus.

10Nagu näiteks eeslikõrvad.

Oo, Cypris¹¹, kuidas! Ma nägin sinust und —

ja kuidas kõik need väikesed nägusad tõlkimatud jäänused veel kõlavadki. Aga mida muud nad meie jaoks on kui väikesed riismed mõnest *impromptu*'st või *kire küllusest*, millest igapähe on näha armsat Sapphot — ja ei midagi enam? Ja kas ei ole meil sellest küllalt?

Kui ta nüüd veel oma kõrgemat, hindamatut ja tõlkimatut armulaulu välja valab, näiteks siin:

Palve Venusele

[...]

Või siis tema luuletus "Armõndsusekiitus", pühendatud sõbra armastatule, kus ta puistab välja kõik, mis südames pakitseb:

[...]

Ja mida me võime näha kõigis teistes lauludes — sada korda kaunimalt öelduna ja tõlgituna —, ei midagi muud kui *Sappho* väljendatud armastust: ei midagi vähemat, kui armastuse reegleid või oodi armastusele kõigist neljast maailmajaost. Noor laplane, kes kõneleb Venuse asemel oma *põhja-põdravarsaga*; kes kirjeldab *Sappho* kombel kõiki oma hingeliigutusi nende tundemärke nimetades, *lendab* nõnda *päikese juurest merele, puu juurde, vareste, partide juurde* ja on alati oma armastatu päralt — nad kujutavad armastust seitse korda tõelisemalt, see tähendab, teevad *ilusamaid armastuslaule*, kui läägeimgi *sapphopedant* kunstlikult pentsikuimas oodichreia's kõigi tolle seaduste järgi suudaks. *Leedu tüdruk*, kes jätab kõigega kodus hüvasti ja kirjeldab kogu mõrsjapõlve oma silma ja südame järgi, on suurem luuletaja, kui kentsakaim fabritseerija, kelle hüvastijätukõnel on täiesti tema kirjutuspuldi mekk juures — aga ka ei midagi enam kui kirjutuspuldi mekk.

Kui *Leibniz* leidis, et inimese vaimukus ja teravmeelsus ei ole kuskil mõjusam kui mängus, siis ei saa inimese fantaasia, kirk ja hinge luulejõud kuskil elavamaks ja nähtavamaks kui seal, kus *tõde* ja *lõbu* kohtuvad ning üksteist embavad, see on *laulus*. Niinimetatud *pööbellikes eelarvamustes, meelesõgeduses, mütooloogias, traditsioonis, keeles, kommetes, kõigi metslaste elu iseärasustes* on peidus rohkem poeesiat ja see on suurem luulemaardla kui kõigi aegade poetikad ja oratooriumid. Ja kui keegi võtaks ette kõigi rahvaste puhul neid *kujutelmade, luule, luulude ja eelarvamuste* liike vähegi praktilisema meelega kokku koguda — olen kindel, et ta osutaks inimõistusele teene, mida kümme *loogikat, esteetikat, eetikat ja poliitikat* teost tõesti iialgi ei osutaks.

Seda, kui meeldiv on lõpuks näha rahvast tema *alasti* lihtsuses, *kaasasündinud* rõõmsa meelega ja kogu oma *toore hingejõu täielikus loomulikkuses*, mõistab kõige paremini see, kes kogu meie viisakas-võltsi, kodanlikult inimvaenuliku seisukorra tühja-tähja, arukimbatuse ja südameahastuse koorma alt välja pääseb ja

11Aphrodite.

vabalt hingab. Reeglid ja ikestavad kombes näevad vaeva, et inimsüdanl lukustada ja kinni müürida. Olgu tervitatud kõik, mis selle kas või mõneks silmapilguks *avab!*